

Жорнища сказати євреям, що в Іллінцях копають ями.

Наступного ранку капітан Завалінський, колишній помічник конюха, очолив поліцію в облаві на євреїв Жорнища. Вони кидали дітей у два вози, запряжені кіньми, а дорослих змушували йти пішки. Склярський утік. Поліцай біг за ним, і Завалінський стріляв. Із кулею в лівій руці Склярський переліз через паркан і тікав полями пшениці, залишаючи кривавий слід. Розповідаючи це, він зняв піджак, закотив рукави і показав американським гостям свій шрам.

У Бердичеві, на північній Україні, Вейдлінгер зустрів Мойше Ваншельбойма, який під час війни врятувався від масового розстрілу, в якому вбили його батька. Ваншельбойм узав Вейдлінгера й Керлера на прогулянку нічим не прикметним полем, що поросло вицвілою травою, до місця, де вбили його матір, двох сестер-підлітків і п'ятирічного брата. «Ось тут кістки. Ви бачите їх?» Хтось нещодавно поглимувся з могили, можливо, шукаючи золота; кістки лежали зверху на багнюці. Ваншельбойм нахилився, щоб

підняти невеличкий череп. «Хтозна? — сказав він Керлерові. — Це міг би бути череп мого маленького брата».

У Брацлаві, в центральній Україні, Мойше Купершмідт повів Вейдлінгера й Керлера багнистою дорогою до мальовничої скелі над Південним Бугом. Був теплий літній день; діти гралися у воді, молоді пари засмагали на березі. Він був там і все бачив, сказав їм Купершмідт. Він працював водієм для німців і мав перепустку; він бачив, як вони скидали живих дітей із цієї скелі. То була зима. Річка щойно почала замерзати, і вага малих тіл пробивала тонкий шар криги.

Євреї і під німецькою, і під румунською окупацією, як зазначає Вейдлінгер, не говорили про ці досвіди як про «Голокост»; і подібний образ Голокосту — поїзди, газові камери, «Arbeit macht frei» над брамою Освенциму — були відсутні в їхніх історіях. В Україні євреїв не депортували до Освенциму. Голокост відбувався вдома. Інтерв'ювані описували його як хвилю погромів і сприймали його так само, як советизацію, як місцеві умови. Вони говорили про те, як деякі україн-

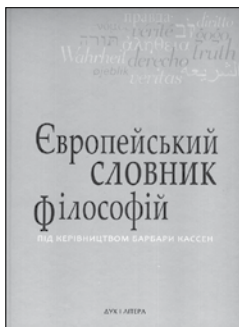
ці намагалися допомогти євреям, а інші співпрацювали з німцями. Українську поліцію вони сприймали як гіршу за німецьку владу. Вони були гірші, бо були знайомі, бо вони були свої.

«Життя в Бердичеві було тихе», — сказав Ваншельбойм Вейдлінгеру. Він прояснює масштабнішу річ: провінційні, «відсталі» території стали центром досвіду тоталітаризму в ХХ столітті. Жакіття сучасної соціальної інженерії значною мірою розігрували у домодерних просторах — домодерних у найбуквальнішому, матеріальному сенсі: у місцях, яким бракувало не лише досвіду натхненого Просвітництва лібералізму, але й електрики, телефонів, туалетів і асфальтованих доріг. У цих малих, провінційних місцях далеко від Москви та Берліна, де всі всіх знали, мешканці відчули на собі сталінізм і нацизм і їхню співдію один з одним.

Ваншельбойм повернувся до Бердичева по війні; Купершмідт повернувся до Брацлава. Вони повернулися до єврейських штетлів, які стали українськими селами. Вони повернулися до життя серед ям смерті; їхні присадибні ділянки були масовими могилами. Вони не забували, де були ці могили; у кожному разі, бур'яни росли над тілами, що розкладалися, буйніше, ніж деінде. Вони залишалися там серед своїх сусідів неєвреїв — сусідів, які деколи допомагали їм, часом були співучасниками вбивств їхніх родин, а часом і одне, і друге. Їхні історії кидають виклик нашому бажанню наративної прозорості й історичного завершення. «Склярський повернувся і живе з місцевими конюхами, які стали катами, — пише Вейдлінгер. — Упродовж шістдесяти років Купершмідт, Склярський та інші такі, як вони, працювали поруч із українськими сусідами, ходили на той же базар і покладалися на них, просячи допомоги в своїй старості».

Дотепер історію Голокосту в східноєвропейському штетлі розповідали ті, хто залишився, — від імені тих, хто не вижив. Чого ми навчилися із цих історій, розказаних зі штетлю? «У тіні штетлю» повертає жах оточенню, в якому це сталося: вдома, серед знайомих людей і місць. Для цих людей Голокост відбувався у тому ж місці, де вони та їхні сусіди пекли хліб і ремонтували взуття, доїли корів і запалювали свічки — і до вбивств, і згодом. У їхніх розповідях буденне і незвичайне, невинне і жахливе постійно переплітаються. Одні й ті ж люди брали участь і в одному, і в другому. Взаємини між нормальним і ненормальним, близьким і чужим набувають у цих історіях різних обрисів — можливо, це обриси, які можуть допомогти нам краще зрозуміти такі місця, як Руанда чи Камбоджа або ж Боснія.

Вейдлінгер і Керлер прибули останньої миті: майже всі, хто з'являється в книжці, вже мертві. Купершмідта поховано на єврейському цвинтарі на чудовій кручі над Південним Бугом — кручі, з якої він бачив тіла єврейських дітей, іще живих, що проламували тонкий шар криги й зникали у воді.

Європейський словник філософій.
Лексикон неперекладностей
Том третій
—
Під керівництвом
Барбари Кассен та Костянтина Сігова
Київ: Дух і Літера, 2013

Це видання продовжує проєкт європейського словника філософій, загальною метою якого є налагодження діалогу між різними філософськими традиціями. Цей діалог витворюється через прояснення неперекладностей — філософських концептів, що походять із різних європейських мов. Як пояснюють творці проєкту, те, що представлені тут терміни названо «неперекладностями», не означає, що їх ніхто ніколи не перекладав. Ідеться про певне усвідомлення того, як важко передати смисл того чи того поняття, адже його глибоко вкорінено у світовідчутті та світорозумінні народу, який його вживає. Тож проєкт Словника є принципово герменевтичним за характером: неперекладності відіграють роль своєрідного ключа для розуміння Іншого та твореного ним філософського тексту в широкому розумінні, а також він є «мостом», який допомагає відбутися комунікації між різними філософіями. Поняття переносять в інший культурний контекст, за-

дяки чому може відбуватися дещо, описане свого часу Бахтіним: у міжкультурному діалозі іншій культурі ставлять запитання, які сама вона собі не поставила б. Це й спонукає не лише до перекладацької майстерності, а й до філософської рефлексії. Словник дуже поліфонічний, про що свідчить уже сам зміст, у якому поняття подано різними мовами.

Структура кожної термінологічної статті передбачає декілька елементів: термін або назву статті, українські відповідники, іншомовні відповідники, відсилання до пов'язаних статей, основний текст статті. Така структура відтворює принцип гіперпосилань та інтертекстуальності (зокрема, вміщено покликання на статті з перших двох томів). Сам же словник має вісім частин, що стосуються найважливіших філософських проблем і дисциплін: буття та онтологія, пізнання та епістемологія, мова, логіка та семіотика, право і політика, час та історія, естетика і поетика, етика і праксис, а також філософія і психологія. Серед неперекладностей у цьому томі натрапляємо, наприклад, на світ (як *Welt, olam*), *conscience* (свідомість, совість, сумління), *common sense* (здоровий глузд, спільний сенс, спільне чуття), красу, вчинок, могутність, владу тощо. Важливо, що для пояснення тієї чи тієї «неперекладності» упорядники реконструюють дискурс, у якому функціонує концепт, а також відсилають до досвіду його перекладання в різних національних філософіях.

Значення проєкту словника неперекладностей для гуманітаристики в Україні не можна звести лише до розвитку термінології. Проводім він сприяє зіставленню української гуманітаристики з європейською, а також спонукає українських філософів до відкриттів нових можливостей філософування.

Дмитро Шевчук